

Міграція і коронакриза

Хоча дедалі частіше лунають думки, що через COVID-19 світ ніколи вже не буде таким, як раніше, проте необхідно визнати, що перспективи розвитку пандемії лишаються невідомими, а її наслідки наразі непередбачувані. Разом з тим уже зараз вірус змусив переосмислити багато речей, у тому числі ставлення до глобальних міграційних процесів та оцінку міграційної політики. Адже для запобігання його розповсюдженню понад 150 країн світу закрили свої кордони. Деякі з них обмежили в'їзд навіть для власних громадян. Епідемія позбавила людей можливості подорожувати, виїжджати на відпочинок, відвідувати родичів та друзів, що прикро, проте не катастрофічно. Водночас вірус став на першому етапі потоком трудової міграції, що вже значно серйозніше, оскільки внаслідок карантинних обмежень мільйони людей не змогли виїхати на заробітки чи то в межах власних держав, чи то за кордон, відповідно, їхні сім'ї залишилися без очікуваного доходу, а працевлаштування – без необхідної робочої сили. Ті ж мігранти, які на момент розгортання пандемії перебували за межами власних домівок, опинилися перед вибором, чи повертатися на батьківщину, що внаслідок закриття кордонів було здійснити важко або й неможливо, чи залишатися в місцях перебування, попри втрату частиною з них роботи та завершення терміну дії віз та дозволів на перебування. Мігранти першими відчули на собі руйнівні наслідки COVID-19 для економіки, по них жорстко вдарило обмеження функціонування сервісів, зупинки підприємств, зростання безробіття. Особливо болісною соціально-економічна криза видалася для тих, хто був зайнятий у тьшовому секторі, працював без належних дозволів, тобто не був охоплений системою соціального страхування та не міг розраховувати на соціальну допомогу. Ще більше постраждали найбільш уразливі категорії мігрантів, тобто біженці та внутрішньо переміщені особи. Адже закриття кордонів та утруднення пересування означало й обмеження можливостей для пошуку притулку, здійснення програм з переселення, а ситуація, що склалася в таборах для біженців, в умовах великого скупчення людей загрожувала швидким поширенням хвороби. Сучасні міграційні реалії обумовлюють проблеми не лише для окремих осіб, а й для людської спільноти в цілому. Загрозою для єдності суспільства, соціального миру та забезпечення прав людини є посилення дискримінації мігрантів,

зростання на цьому тлі ксенофобії. Парадоксально, але на ризик стигматизації мігранти наражаються не лише в країнах призначення, але й на батьківщині. Якщо в державах, що приймають, на тлі зростаючого безробіття дедалі голосніше звучать звинувачення у тому, що іноземці відбирають робочі місця у місцевих працівників (хоча добре відомо, що мігранти виконують роботи, на які місцеві мешканці погоджуються вкрай неохоче), то в країнах походження раптове та масове повернення співвітчизників на батьківщину в умовах кризи нерідко розцінюється як додатковий чинник погіршення економічної ситуації та посилення напруги на ринку праці.

Обмеження міграції негативно відбивається на економічному розвитку. За оцінками Світового Банку, внаслідок скорочення заробітків мігрантів в умовах карантину та економічного спаду міжнародні приватні перекази, переважно більшість яких складають гроші мігрантів, які вони відсилають своїм сім'ям на батьківщину, скоротяться в поточному році майже на 20%, або на 109 трильйонів доларів США. Це позначиться на добробуті 800 млн людей, залежних від переказів, а також створить серйозні проблеми для країн походження мігрантів, де перекази відіграють важливу роль у стабілізації платіжного балансу, є важливим фінансовим джерелом для розвитку. Зменшення міграції створює проблеми і для країн призначення, оскільки вони позбулися частини робочої сили, необхідної економіці.

Хоча внаслідок пандемії розвиток економіки загальмувався, а у разі продовження ситуації невідвратною є світова економічна криза, у розвинутих країнах зберігається потреба у додаткових робочих руках, а в деяких секторах, передусім це охорона здоров'я, сфера надання соціальних послуг, – зростає. Варто нагадати, що кожна восьма медсестра у світі працює не в тій країні, де народилася. За підрахунками фахівців, в Євросоюзі 13% працівників ключових для підтримки життєдіяльності суспільства галузей є мігрантами, а в деяких сферах, таких, як прибирання, догляд та піклування, їх понад третина. Частка мігрантів з-поза меж ЄС вагома також серед водіїв, пакувальників, сільгосппрацівників, виробників їжі, чия праця, попри карантинні обмеження, не повинна припинитися ані на хвилину.

Враховуючи об'єктивну потребу в працівниках, багато країн призначення запровадили різноманітні заходи, спрямовані на захист мігрантів та надання їм допомоги. Передовсім йдеться про врегулювання правового становища іноземців, які внаслідок карантину не могли ані повернутися додому, ані врегулювати свій статус в зарубіжній державі. Наприклад, в Португалії з метою забезпечення всім, хто перебуває на її території, доступу до медичної та соціальної допомоги було оголошено тимчасову міграційну амністію, що поширювалася також і на шукачів притулку, які звернулися за статусом біженця до оголошення в країні 18 березня 2020 року надзвичайного стану у зв'язку з пандемією. В Італії, тобто країні, яка серйозно постраждала від коронавірусу, оголошено масову легалізацію мігрантів, зайнятих в сільському господарстві та в сфері домашніх послуг. Легалізація торкнеться від 300 тис. до 500 тис. осіб, яким буде

надано право легально перебувати в країні упродовж шести місяців для пошуку роботи та укладання трудової угоди. У разі підписання контракту посвідка на перебування буде продовжена на строк його дії. Більшість європейських країн дозволили мігрантам, у яких строк дії візи або дозволу на перебування закінчувався під час карантину, легально залишатися в країні, доки обмеження не будуть зняті, плюс 30 днів для того, щоб вони могли врегулювати своє становище. У Польщі, яка є наразі основною країною призначення для трудових мігрантів з України, аграрні спілки, будівельні асоціації, представники м'ясопереробної промисловості тощо зверталися до уряду з проханням створити умови для подальшої зайнятості українців. В урядовій програмі виходу з кризи передбачено можливість для іноземців, які працювали за трудовими угодами на підприємствах, змушених припинити свою діяльність через коронавірус, отримувати 80% зарплати, а тим, хто уклав з роботодавцем угоди підляду (таких серед українців більшість) – 80% мінімальної зарплати. Великі польські рекрутингові агентства пропонують мігрантам, у яких збігає строк чинності документів, безкоштовно оформити дозволу на перебування в Польщі на термін до трьох років. Більше того, за власний рахунок вони створили кілька пунктів, де працівники, які прибувають з України, можуть перебути період обов'язкової обсервації перед тим, як приступити до роботи. Нещодавно було оголошено, що сезонні працівники в сільському господарстві, які прибувають до Польщі, звільняються від 14-денної ізоляції. Зацікавленість у відновленні прибуття українців на сезонні роботи в свої країни висловлювали уряди Австрії, Бельгії, Великої Британії, Данії, Ізраїлю, Німеччини, Норвегії, Чехії, Фінляндії тощо. Ведуться переговори щодо організації перевезення заробітчан, надання їм всіх соціальних гарантій. За відсутності регулярного транспортного сполучення працівників-мігрантів переправляють чартерними рейсами.

Попередні кризи, які переживала світова економіка, довели, що за кризових умов, оскільки потреба в робочих руках в країнах призначення меншає, зменшується й інтенсивність міграції. Проте йдеться не стільки про повернення мігрантів на батьківщину, скільки про скорочення нових контингентів іноземців, що прибувають. Для нинішньої кризи, з її суворими обмеженнями людської мобільності глобальної масштабу, це особливо справедливо. Водночас легше і швидше виходили з кризи держави, які зуміли зберегти мігрантів.

Уже зрозуміло, що наразі коронакриза не призвела до масового повернення українців на батьківщину. За оцінками польських фахівців, Польщу залишили не більше 5% українців. Загалом, на думку Національного банку України, додому повернулися приблизно 10% від усієї кількості мігрантів. Водночас ще 10% заробітчан, які систематично практикують виїзди на сезонні роботи за кордон, не змогли їх здійснити. Відповідно, йдеться про 300-400 тис. закордонних працівників. Нагадаємо також, що в Україні доволі інтенсивною є внутрішня трудова міграція із сіл та містечок у напрямку великих міських агломерацій, передусім столиці.

Карантин став на заваді принаймні 150 тис. громадян, які приїздили на роботу в інші населені пункти власної країни.

Однак, хоча про мільйони повернених не йдеться, обмеження пересування болісно вдарило по добробуту багатьох сімей. Адже заробітки заробітчан, за даними досліджень, становили майже половину бюджету домогосподарств, які мали у своєму складі довгострокових трудових мігрантів, і 60% бюджету тих, члени яких практикували короткострокову трудову міграцію. Вихід колишніх заробітчан на національний ринок праці посилив напругу на ньому. Скорочення обсягів трудової міграції позначилося також і на фінансовій ситуації в країні. За підрахунками Національного банку, приплив в Україну валюти від приватних осіб у 2020 році буде принаймні на 20%, або на 2,6 млрд доларів США, меншим, ніж в 2019 році.

Нагадаємо, однак, що напередодні пандемії, у 2019 році, рівень безробіття в країні знижувався, а частка зайнятих серед працездатного населення зростала. За даними деяких рекрутингових агентств, на одну вакансію у сфері «Робітничий персонал» припадало лише одне резюме. Брак працівників відчувався у всіх видах діяльності, передусім у будівництві, де про це повідомляла понад половину підприємств, та у промисловості, найгостріше – в регіонах, охоплених масовою міграцією, наприклад на Львівщині, де в економічній діяльності не брали участь 25% працездатного населення. Таким чином, у разі створення належних умов повернення мігрантів сприятиме послабленню дефіциту працівників, необхідних економіці, і, у такий спосіб, – пришвидшенню виходу країни з кризи.

Проте необхідно усвідомлювати, що повернення мігрантів в Україну найвірогідніше не лише малочисельне, а й здебільшого тимчасове. Більше того, якщо економічна ситуація в країні погіршиться, а в країнах призначення відновлення економіки відбуватиметься успішно, трудова міграція за кордон посилиться. Тому найбільш актуальне завдання, яке стоїть перед державою, полягає наразі у відновленні економіки, створенні належних умов для використання трудового та інтелектуального потенціалу тих, хто повернувся, в інтересах розвитку країни, що є єдиним запобіжником впливу населення за кордон.

Варто також врахувати, що обмеження міжнародної мобільності при збереженні високого попиту на працівників з України на міжнародному ринку праці, передусім сезонних, надає доволі рідкісну можливість домовлятися із споживачами української робочої сили про вигідні для держави та її громадян умови працевлаштування за кордоном, чим необхідно скористатися. У переговорах з країнами-реципієнтами необхідно наполягати на гарантіях трудових прав мігрантів, укладенні угод про соціальне та пенсійне забезпечення, започаткування практик організованої циркулярної міграції для виконання взаємно цікавих проектів, а також програм сприяння поверненню мігрантів за підтримки зарубіжними партнерами та їх реінтеграції на батьківщині.

*Олена Малиновська,
доктор наук з держуправління,
Національний інститут
стратегічних досліджень*